

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 332.3: 502.35(477):339.9
JEL Classification: Q13; R52

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА ФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

© 2019 ДАНКЕВИЧ В. Є., ДАНКЕВИЧ Є. М., ШЕГЕДА О. В.

УДК 332.3: 502.35(477):339.9
JEL Classification: Q13; R52

Данкевич В. Є., Данкевич Є. М., Шегада О. В.

Вплив глобалізації економіки на формування земельних відносин у сільському господарстві

Метою статті є вивчення впливу глобалізації економіки на формування земельних відносин у сільському господарстві. Обґрунтовано, що глобалізація економіки є багатомірним процесом, який охоплює усі сфери суспільної життєдіяльності, докорінно змінює принципи та характер виробничої діяльності, а також специфіку землекористування. Доведено, що вплив глобальних викликів на господарсько-технологічні й економічні особливості використання сільськогосподарських земель є не лише вагомим, але й має тенденцію до посилення. Прояв глобалізації в аграрному секторі економіки найбільшою мірою здійснюється через інтенсифікацію виробництва, розвиток біоекономіки, запровадження елементів точного землеробства, використання геоінформаційних систем, капіталізацію сільськогосподарського виробництва і монополізацію орендних відносин, запровадження вахтового методу при здійсненні основних господарських процесів. Моніторинг використання сільськогосподарських земель на прикладі п'яти регіонів світу (Австралії, Азії, Африки, Європи, Північної та Південної Америки) дозволив виокремити основні сучасні тенденції розвитку земельних відносин: інтенсифікацію землекористування, збільшення площ сільськогосподарських земель, що використовуються під технічні енергомісткі культури, зміцнення географічних меж сільськогосподарських зон, розширення регіонів із зрошувальним землеробством, використання зернових та олійних культур для енергетичних потреб, нарощування земельних банків аграрними холдингами, запровадження інноваційних систем управління станом посівів. Запропоновано практичні рекомендації щодо адаптації землекористувачів до сучасних глобальних викликів. Обґрунтовано, що вирішення проблем повноцінного забезпечення населення продуктами харчування і промисловості сировиною, відповідно положень глобалізаційної теорії розвитку земельних відносин, можливе як за рахунок внутрішніх трансформацій наявних земельних ресурсів, так і через процес купівлі-продажу сільськогосподарських земель на світових ринках.

Ключові слова: глобалізація, сільськогосподарські землі, ринок земель, ефективність, продовольча безпека, інтенсифікація.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-2-5-14>

Рис.: 2. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 21.

Данкевич Віталій Євгенович – доктор економічних наук, кафедра міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Житомирський національний агрокологічний університет (Старий бульвар, 7, Житомир, 10008, Україна)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0522-2927>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/E-3739-2017>

Данкевич Євген Михайлович – доктор економічних наук, професор кафедри екологічної безпеки та економіки природокористування, Житомирський національний агрокологічний університет (Старий бульвар, 7, Житомир, 10008, Україна)

E-mail: dankevych2020@gmail.com

Шегада Олександр Васильович – здобувач, Житомирський національний агрокологічний університет (Старий бульвар, 7, Житомир, 10008, Україна)

E-mail: avs0310@ukr.net

УДК 332.3: 502.35(477):339.9
JEL Classification: Q13; R52

Данкевич В. Е., Данкевич Е. М., Шегада А. В. Влияние глобализации экономики на формирование земельных отношений в сельском хозяйстве

Целью статьи является изучение влияния глобализации экономики на формирование земельных отношений в сельском хозяйстве. Обосновано, что глобализация экономики является многомерным процессом, который охватывает все сферы общественной жизнедеятельности, в корне меняет принципы и характер производственной деятельности, а также специфику землепользования. Доказано, что влияние глобальных вызовов на хозяйственно-технологические и экономические особенности использования сельскохозяйственных земель является не только весомым, но и имеет тенденцию к усилению. Проявление глобализации в аграрном секторе экономики в наибольшей степени осуществляется через интенсификацию производства, развитие

UDC 332.3: 502.35(477):339.9
JEL Classification: Q13; R52

Dankevych V. Y., Dankevych Y. M., Sheheda A. V. Influence of Globalization of the Economy on the Formation of Land Relations in Agriculture

The aim of the article is to study the influence of economic globalization on the formation of land relations in agriculture. It is substantiated that globalization of the economy is a multidimensional process which covers all spheres of public life and fundamentally changes the principles and nature of production as well as the specifics of land use. It is proved that the influence of global challenges on the economic, technological and economic features of the use of agricultural land is not only significant now but also has a tendency to increase. Globalization is manifested in the agrarian sector of the economy to the greatest extent through the intensification of production, development of a bioeconomy, introduction of elements of precision agriculture, use of geographic information systems, capitalization of agricultural production

биоэкономики, внедрение элементов точного земледелия, использование геоинформационных систем, капитализацию сельскохозяйственного производства и монополизацию арендных отношений, внедрение вахтового метода при осуществлении основных хозяйственных процессов. Мониторинг использования сельскохозяйственных земель на примере пяти регионов мира (Австралии, Азии, Африки, Европы, Северной и Южной Америки) позволил выделить основные современные тенденции развития земельных отношений: интенсификацию земледелия, увеличение площадей сельскохозяйственных земель, используемых под технические энергоёмкие культуры, смещение географических границ сельскохозяйственных зон, расширение регионов с оросительным земледелием, использование зерновых и масличных культур для энергетических нужд, увеличение земельных банков аграрными холдингами, внедрение инновационных систем управления состоянием посевов. Предложены практические рекомендации по адаптации земледельцев к современным глобальным вызовам. Обосновано, что решение проблем полноценного обеспечения населения продуктами питания и промышленности сырьём, в соответствии с положениями глобализационной теории развития земельных отношений, возможно как за счёт внутренних трансформаций имеющихся земельных ресурсов, так и через процесс купли-продажи сельскохозяйственных земель на мировых рынках.

Ключевые слова: глобализация, сельскохозяйственные земли, рынок земель, эффективность, продовольственная безопасность, интенсификация.

Рис.: 2. **Табл.:** 5. **Библ.:** 21.

Данкевич Виталий Евгеньевич – доктор экономических наук, кафедра международных экономических отношений и европейской интеграции, Житомирский национальный агроэкологический университет (Старый бульвар, 7, Житомир, 10008, Украина)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0522-2927>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/E-3739-2017>

Данкевич Евгений Михайлович – доктор экономических наук, профессор кафедры экологической безопасности и экономики природопользования, Житомирский национальный агроэкологический университет (Старый бульвар, 7, Житомир, 10008, Украина)

E-mail: dankevych2020@gmail.com

Шегеда Александр Васильевич – соискатель, Житомирский национальный агроэкологический университет (Старый бульвар, 7, Житомир, 10008, Украина)

E-mail: avs0310@ukr.net

and monopolization of rental relations, application of a rotational system in the implementation of basic business processes. Monitoring the use of agricultural land, based on the example of five regions of the world (Australia, Asia, Africa, Europe, North and South America), made it possible to identify the main modern trends in the development of land relations: intensification of land use, increase in the area of agricultural land used for technically challenging energy-intensive crops, shift in the geographical boundaries of agricultural areas, expansion of regions with irrigated agriculture, use of grains and oilseeds as alternative energy sources, increase of land banks by agrarian holdings, introduction of innovative systems for managing the state of crops. Practical recommendations on the adaptation of land users to modern global challenges are proposed. It is substantiated that, in accordance with the provisions of the globalization theory of land relations, solving the problems of providing the population with food and industry with raw materials is possible both through internal transformations of the existing land resources and the process of buying and selling agricultural land on world markets.

Keywords: globalization, agricultural land, land market, efficiency, food security, intensification.

Fig.: 2. **Tabl.:** 5. **Bibl.:** 21.

Dankevych Vitalii Ye. – Doctor of Sciences (Economics), Department of International Economic Relations and European Integration, Zhytomyr National Agroecological University (7 Staryi Blvd., Zhytomyr, 10008, Ukraine)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0522-2927>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/E-3739-2017>

Dankevych Yevgen M. – Doctor of Sciences (Economics), Professor of the Department of Environmental Safety and Environmental Economics, Zhytomyr National Agroecological University (7 Staryi Blvd., Zhytomyr, 10008, Ukraine)

E-mail: dankevych2020@gmail.com

Sheheda Alexander V. – Applicant, Zhytomyr National Agroecological University (7 Staryi Blvd., Zhytomyr, 10008, Ukraine)

E-mail: avs0310@ukr.net

Постановка проблеми. Глобалізація економіки є багатовимірним процесом, який охоплює усі сфери суспільної життєдіяльності, докорінно змінює принципи і характер виробничої діяльності. Вона передбачає інтернаціоналізацію виробництва та формування господарських зв'язків у межах діяльності корпорацій, а також розширення фінансових операцій у світовому масштабі. Основними характеристиками глобалізації є зближення інфраструктури, виробництва і споживання, принципів маркетингу різних країн світу, а також процес об'єднання ринків капіталу та робочої сили.

Слід зауважити, що у процесах глобалізації можуть проявлятися як позитивні, так і негативні наслідки для економічного, екологічного та соціального розвитку окремих країн світу. У теорії залежності Р. Пребиш та А. Франк виокремлюють можливі оптимістичні та песимістичні наслідки глобалізації. За песимістичним варіантом, у результаті створення «ланцюга залежності» між розвинутими

країнами та країнами, що розвиваються, формується система нерівноправних відносин, коли основна частка додаткового продукту привласнюється країнами, які постачають технології та обладнання, а не тими, на території яких відбувається виробництво. Згідно з положеннями теорії залежності, країни, що розвиваються, бідніють за рахунок того, що їхні ресурси і капітал переміщуються в розвинені країни. Бідність країн, що розвиваються, існує не тому, що вони не інтегровані у світовий ринок або слабоінтегровані, а навпаки, тому, що є частиною його.

Методологія. Теоретико-методичною основою дослідження є діалектичний метод пізнання економічних процесів, фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених щодо впливу глобалізації економіки на формування земельних відносин у сільському господарстві. Методологічною основою дослідження стали наукові методи пізнання на основі системного підходу. Для досягнення поставленої мети

використано низку загальних і спеціальних методів дослідження: системний аналіз; абстрактно-логічний; метод аналогій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми використання ресурсного потенціалу в умовах глобалізації набули важливого значення у наукових дослідженнях видатних вітчизняних учених. Зокрема, у працях О. Бородіної, М. Орлатого, Т. Сидорченко, В. Сайко розроблено нові підходи щодо розвитку економіки в умовах сучасних глобальних викликів, в основу яких покладено як власні наукові здобутки, так і оцінку зарубіжного досвіду теорії та практики здійснення аграрної політики [4; 5]. Обґрунтуванню науково-методичних засад землекористування в умовах зміни світової кон'юнктури ринку присвячені праці таких науковців: Г. Дудича, В. Заяця, М. Зось-Кіора, О. Коваліва та ін. [1; 6]. Тенденції зменшення земельних ресурсів, придатних до використання, зростання споживання продуктів харчування, підвищення цін на продовольство в умовах глобалізації наведено у працях зарубіжних учених: Р. Ciaian, d'Artis Kancs, J. Swinnen, K. Herck, L. Vranken, C. Runge та багатьох інших [11; 12; 17; 19].

Існують проблеми, які мають першочергове значення не лише для окремих країн, а і для певних регіонів світу. Для визначення значущості тієї або іншої проблеми необхідний системний підхід. Г. С. Хозін критерії глобальності зводить до двох чинників: комплексність і складний внутрішній взаємозв'язок цих проблем, а також їх високий динамізм. Водночас незмінною залишається проблема, пов'язана із використанням природних ресурсів при екстенсифікації та інтенсифікації господарської діяльності.

Систематизація наукових напрацювань Т. Зінчук, Т. Сидорченка, М. Зось-Кіора, К. Herck, L. Vranken у галузі міжнародної економіки дозволяє стверджувати, що сучасні глобалізаційні процеси спричиняють вагомий вплив на специфіку використання природних ресурсів, особливо земельних [7; 18].

Виклад основного матеріалу дослідження. При розвитку земельних відносин глобалізаційні зміни проявляються у такому: агфляція – зростання цін на агропродовольчу продукцію, що здебільшого відбувається у найбільш розвинених країнах світу; різка зміна кон'юнктури аграрного ринку, яка характеризується такими рисами, як нестійкість цін, їх непередбачені злети та падіння; інтенсивне використання природних ресурсів, яке наближається у деяких країнах до абсолютної межі; дефіцит водних ресурсів як важливої умови виробництва продовольства; скорочення сільськогосподарських площ, зокрема рілля, у результаті індустріалізації; стрімке потепління, яке здатне суттєво вплинути на сільське господарство, викликавши зниження урожайності та зменшення обсягів виробництва продукції, зміщення меж сільськогосподарських зон; швидкий розвиток виробництва біопалива із зернових та олійних культур, що зумовило скорочення пропозиції продуктів харчування на світовому ринку [8; 10; 13; 14]. Логічно виявити кожен із зазначених сучасних глобальних викликів і розробити відповідний методологічний апарат дослідження їх впливу на розвиток земельних відносин (рис. 1).

Земельні та водні ресурси, а також способи їх використання відіграють вагомий роль при вирішенні завдань

забезпечення продовольчої безпеки у світі. І. Казакова, досліджуючи вплив глобальних змін на ґрунтові ресурси та сільськогосподарське виробництво, зазначає, що демографічні проблеми, зміна клімату та зростання конкуренції за земельні ресурси в умовах відсутності достатньої кількості продовольства спричиняють зростання незахищеності населення, перш за все, у країнах Африки та Азії [9]. Завдання забезпечення кожного жителя планети достатньою кількістю продовольства ще ніколи не було настільки масштабним.

Food and Agriculture Organization (FAO) наводить дані, що до 2050 р. чисельність населення збільшиться приблизно до 9 млрд осіб. До цього часу з метою вирішення продовольчих проблем буде необхідно щорічно виробляти додатково 1 млрд т зернових і 200 млн т продукції тваринництва. Завдання збільшення сільськогосподарського виробництва найгостріше стосується країн, що розвиваються, в яких проблема полягає не тільки у тому, щоб виробляти продовольство, а й у тому, щоб забезпечити до нього доступ населення [2].

У XXI ст., незважаючи на технологічний прогрес, майже 1 млрд людей не мають достатньо коштів для купівлі продуктів харчування, перш за все, в країнах Африки, на південь від Сахари (239 млн осіб), та Азії (578 млн осіб). Навіть за умови зростання сільськогосподарського виробництва до 2050 р. у два рази, загроза недоїдання буде зберігатися для кожного двадцятого жителя, що еквівалентно 370 млн голодуючих [3]. Для поліпшення ситуації з продовольчим забезпеченням і досягнення успіхів у боротьбі з недоїданням необхідно, щоб зростання обсягів сільськогосподарського виробництва випереджало зростання чисельності населення. Вирішити це завдання можливо за рахунок інтенсифікації землекористування, що дозволить мінімізувати наявні продовольчі та соціальні проблеми.

Іншим чинником, який суттєво впливає на сільськогосподарське землекористування, є зміна клімату. Викиди парникових газів від сільського господарства і пов'язані з ним вирубки лісу, становлять майже третину всіх антропогенних викидів газів. Водночас, за прогнозами FAO, зміна клімату матиме значний вплив на сільськогосподарське земле- і водокористування, що особливо буде проявлятися для країн Африки та Азії [15]. Враховуючи зазначене, фінансування заходів щодо адаптації сільськогосподарських систем до змін клімату є нагальним завданням для країн, що спеціалізуються на виробництві продовольства.

Основна маса продуктів харчування у XXI ст. отримується лише на 9 % поверхні Землі (рілля, сади, плантації, луки, пасовища). Згідно із прогнозами FAO, у світовому сільському господарстві може бути використано до 3,2–3,5 млрд га (20 %), з яких лише 0,45 млрд га після освоєння можуть стати високопродуктивними сільськогосподарськими землями [15]. При цьому з усіх придатних під рілля земель може бути зрошено тільки 1,1 млрд га. Дестабілізуючим чинником є те, що лише на частині угідь, зайнятих під сільськогосподарським виробництвом, використовуються інтенсивні технології землекористування.

Вагомими дослідження у сфері сільськогосподарського землекористування на рівні окремих регіонів світу проводять Світовий банк і Міжнародна фінансова корпора-

Рис. 1. Тенденції розвитку сільського господарства в умовах глобалізації

Джерело: авторська розробка

ція. Відповідно до аналітичної доповіді Doing Business за останні 50 років площа оброблюваних земель нетто у світі збільшилася на 12 %, в основному – за рахунок скорочення лісових, водно-болотистих і лугових угідь [16; 21]. Водночас площа зрощуваних територій подвоїлася, розподіл земельних ресурсів і стан їх використання у різних країнах неоднаковий, що чітко прослідковується залежно від рівня розвитку країн.

Одним із найпоширеніших методів класифікації країн у світовій економіці є об'єднання їх у групи за показником валового національного продукту на душу населення. Цей економічний параметр прийнятий головним критерієм Світового банку для економічного аналізу стану розвитку економіки. Зарахування будь-якої країни до тієї чи іншої групи цієї класифікації дає їй можливість отримувати, за необхідності, пільгові кредити від інвесторів або безкоштовну допомогу від розвинених країн та міжнародних організацій.

За рівнем доходу країни класифікуються на економіки з низьким, середнім і високим доходом. Класифікація Світового банку охоплює 209 країн: до першої групи («low-income countries») відносяться держави, у яких ВВП на душу населення становить 725 дол. США або менше; до другої групи («middle-income countries») – країни з серед-

нім доходом ВВП на душу населення у межах від 726 до 8995 дол. США; до третьої групи («high-income countries») відносяться країни, в яких ВВП на душу населення становить 8995 дол. США і вище [15]. Кожна з груп країн має свої природно-кліматичні особливості, різні площі земель, придатні для сільськогосподарського виробництва (табл. 1).

Регіональний розподіл країн дозволяє стверджувати, що лише в окремих районах, а саме у країнах з низьким рівнем доходів, все ще є можливості для нарощування оброблюваних земель. Сприятливими є можливості щодо розширення площі ріллі у країнах Африки і Північної Америки, потенційно родючі землі країн Азії освоєні на 90 %, а Європи – на 97 %. Водночас наявність сільськогосподарських земель не є вирішальним чинником продовольчого забезпечення. Важлива роль в умовах глобалізації та індустріалізації виробництва належить інноваційному технологічному оснащенню товаровиробників, які здійснюють сільськогосподарську діяльність і надання їм доступу до кредитних ресурсів.

Аналіз розподілу основних категорій земель за групами країн дозволяє стверджувати, що найвища регіональна частка оброблюваних земель сконцентрована у Центральній Америці і країнах Карибського басейну (42 %), за ними розміщені Західна і Центральна Європа (38 %) й Північна

Таблиця 1

Регіональний розподіл основних категорій земель

Група країн	Частка території в світовому масштабі, %	Оброблювані землі		Землі під лісами		Землі під пасовищами		Низькородючі землі		Землі під об'єктами інфраструктури	
		млн га	%	млн га	%	млн га	%	млн га	%	млн га	%
З низьким рівнем доходів	22	441	15	564	20	1002	36	744	26	52	1,8
З середнім рівнем доходів	53	735	11	2285	33	2266	33	1422	21	69	1
З високим рівнем доходів	25	380	12	880	27	1299	39	592	18	31	1

Джерело: розраховано за даними [15; 16]

Америка (37 %) [3]. У середньому для країн із високим доходом, частка родючих земель складає 32 % (табл. 2). Ґрунти у країнах із низьким доходом часто менш родючі, і тільки 28 % всіх оброблюваних площ класифікуються як землі високої якості.

Потреби в освоєнні нових земель для країн з низьким і середнім рівнями доходів обумовлені низькою причиною: збільшенням кількості населення, підвищенням потреб у продуктах харчування і матеріалах біологічного походження, розвитком біоенергетики. Водночас зміна клі-

Таблиця 2

Частка оброблюваних земель, придатних для вирощування продукції рослинництва у світі

Група країн	Оброблювані землі по регіонах, млн га	Населення, млн осіб	Площа земель в обробітку на 1 особу, га	Богарні землі (%)		
				високої якості	середньої якості	деградовані
З низьким рівнем доходів	441	2651	0,17	28	50	22
З середнім рівнем доходів	735	3223	0,23	27	55	18
З високим рівнем доходів	380	1031	0,37	32	50	19
Всього	1556	6905	0,23	29	52	19

Джерело: розраховано за даними [15; 16]

мату підвищує ризик і непередбачуваність господарської діяльності для товаровиробників у результаті потепління і пов'язаної з ним посушливості, зміни сезонності опадів і збільшення числа екстремальних погодних явищ. Фермери та підприємства, що спеціалізуються на сільськогосподарському виробництві, у країнах із низьким доходом населення найбільш уразливі і без належної державної підтримки найменше здатні адаптуватися до сучасних глобальних викликів [20].

Характерною тенденцією в умовах глобалізації економіки є те, що збільшення ціни на газ і вугілля, нафту і нафтопродукти та поступове виснаження викопних паливних ресурсів змушують країни переходити на альтернативний вид енергоносіїв – біологічне паливо. З 2005 р. у країнах з високим рівнем доходів (США, Німеччина, Франція, Нідерланди) спостерігається стрімкий розвиток біоенергетики [15]. Починаючи з цього періоду, зростання конкуренції за земельні ресурси стає все більш очевидним, інвестори активно починають орендувати сільськогосподарські угіддя для енергетичних цілей. На значних площах оброблюваних земель здійснюється заготівля сировини для біопалива. Біоенергетика починає конкурувати з виробництвом продовольства.

Суттєвого впливу на специфіку землекористування спричиняє також і активізація виробництва генетично

модифікованої сільськогосподарської продукції. У 2015 р. у світі використовувалося близько 200 млн га земельних угідь для цих цілей. Комерційне виробництво модифікованої бавовни зосереджено переважно в африканському та азіатському регіонах, у той час як у країнах Латинської Америки зосереджені основні площі під генетично модифікованою соєю [16]. Незважаючи на зазначену спеціалізацію у виробництві цих культур, можна стверджувати, що вона пов'язується не стільки з потребами внутрішнього ринку цих країн, скільки обумовлюється зростанням світового попиту, створюючи тим самим для країн-виробників конкурентні переваги.

Значні інвестиції країни з високим рівнем доходів спрямовують на дослідження у галузі генетики. Відповідно до розрахунків International Service for the Acquisition of Agri-biotech Applications (ISAAA), у 2016 р. площа, яку займають трансгенні культури у світі, становила 150 млн га і збільшилася порівняно з 2009 р. на 14 млн га. Лідерами у вирощуванні генетично модифікованих культур, як і раніше, залишаються США (45 % світових посівів ГМ-культур), Бразилія (17 %) і Аргентина (15 %) (табл. 3). Основні трансгенні культури – соя (81 % від усіх посівів цієї культури), бавовник (64 %), кукурудза (29 %) та ріпак (23 %).

Розширення площ під генетично модифіковані культури є предметом дискусій багатьох науковців, адже сучасні

пізнання в біології, екології та природознавстві не настільки виснажливі, аби повністю оцінити наслідки вирощування й використання трансгенних рослин як для організму людини, так і для навколишнього природного середовища. Водночас представники біотехнологічних компаній стверджують, що при вирощуванні генетично модифікованих

культур зростає урожайність, зменшується кількість засобів захисту рослин, які необхідно використовувати, підвищується ефективність сільськогосподарського виробництва. З усіх типів трансгенних рослин найпоширеніші саме невитривалі до гербіцидів. Причому компанія-виробник продає одночасно рослину та засоби її захисту.

Таблиця 3

Країни світу, які використовують сільськогосподарські угіддя для вирощування ГМ-культур

Країна	Площа під ГМ-культурами, млн га	Сільськогосподарські культури
США	66,8	соя, кукурудза, бавовник, ріпак
Бразилія	25,4	соя, кукурудза, бавовник
Аргентина	22,9	соя, кукурудза, бавовник
Індія	9,4	бавовник
Канада	8,8	соя, кукурудза, ріпак
Китай	3,5	бавовник
Пакистан	2,4	бавовник
Уругвай	2,2	соя, кукурудза, бавовник
ПАР	1,1	соя, кукурудза

Джерело: розраховано за даними [15; 16]

Протилежною тенденцією до вирощування генетично модифікованих культур є розвиток органічного землеробства. Зацікавленість споживачів органічної продукції продовжує зростати з кожним роком. У розвинутих країнах (Японія, США, Німеччина, Італія, Велика Британія) понад 30 % населення споживають органічну продукцію, водночас 37 % із них вживають ці продукти більше одного разу на день, 39 % – принаймні, раз на тиждень і лише 24 % вживають органічні продукти нерегулярно [16]. Органічне землеробство не допускає використання синтетичних засобів сільськогосподарського виробництва, зберігає ґрунт і воду від надмірного забруднення. Воно передбачає систему комплексного управління, в рамках якої мінімізується застосування або взагалі виключається використання пестицидів і генетично модифікованих організмів. Основними агротехнічними заходами при органічному землеробстві є такі: сівозмінна і поліпшена різноманітність сільськогосподарських культур; різні комбінації галузей тваринництва і рослинництва; біологічна боротьба зі шкідниками та бур'янами.

Органічне землеробство має значні комерційні перспективи через зростання попиту на екологічну продукцію з боку споживачів. В органічному землеробстві у світі зайнято 1,2 млн осіб та близько 32 млн га. Найбільш поширеним органічне землеробство є у фермерських господарствах з площею угідь 50–70 га, які мають змогу отримувати рентабельність виробництва 40–50 %. Ринок органічної продукції у світі постійно зростає. Значна кількість країн (Франція, Італія, Нідерланди, США) мають вже повністю сформовані ринки із широким асортиментом органічної продукції та постійними споживачами.

Важливою тенденцією в умовах зростаючого попиту на продукти харчування у світі й інтенсифікації виробництва є корпоратизації агробізнесу та формування на цій основі інтегрованих структур. Інтегровані формування

швидкими темпами нарощують земельні банки, інтенсифікують виробничий процес, змінюють технології господарювання. Зазначені процеси спричиняють суттєвий вплив і на специфіку землекористування. Водночас виникає необхідність розробки нових методологічних підходів до землеволодіння, користування та розпорядження в інтегрованих формуваннях холдингового типу.

Для характеристики особливостей прояву сучасних глобальних викликів на специфіку використання сільськогосподарських земель розглянуто п'ять основних регіонів світу: Азію, Європу, Північну та Південну Америку, Африку та Австралію (табл. 4). Кожний з досліджуваних регіонів має свої ресурсні, економічні, соціально-політичні, екологічні та природно-кліматичні особливості, які впливають на специфіку землекористування (рис. 2). Так, перспективи розвитку сільського господарства Азії нерозривно пов'язані з освоєнням нових площ ріллі, запровадженням зрошувального землеробства. Водночас більша частина регіону зайнята горами і пустелями, тому придатних для ведення сільського господарства земельних ресурсів обмежена кількість.

Склад земельних площ Азії за досліджуваний період (1990–2016 рр.) не зазнав суттєвих змін. Спостерігається негативна тенденція щодо скорочення площ сільськогосподарських угідь на 1,7 % (28,2 млн га), яка пов'язана з природно-географічними умовами регіону, екстенсифікацією господарської діяльності та змінами клімату. Основними причинами зменшення площ земель сільськогосподарського призначення та ріллі є виведення їх із виробничого обороту внаслідок погіршення якості земель, деградації (ерозійні процеси, осушення, утворення солончаківих пустель), забруднення ґрунтів хімікатами, недотримання системи сівозмін, ґрунтозахисних технологій, недостатнім внесенням поживних речовин та іншими чинниками як технологічного, так і організаційно-економічного ха-

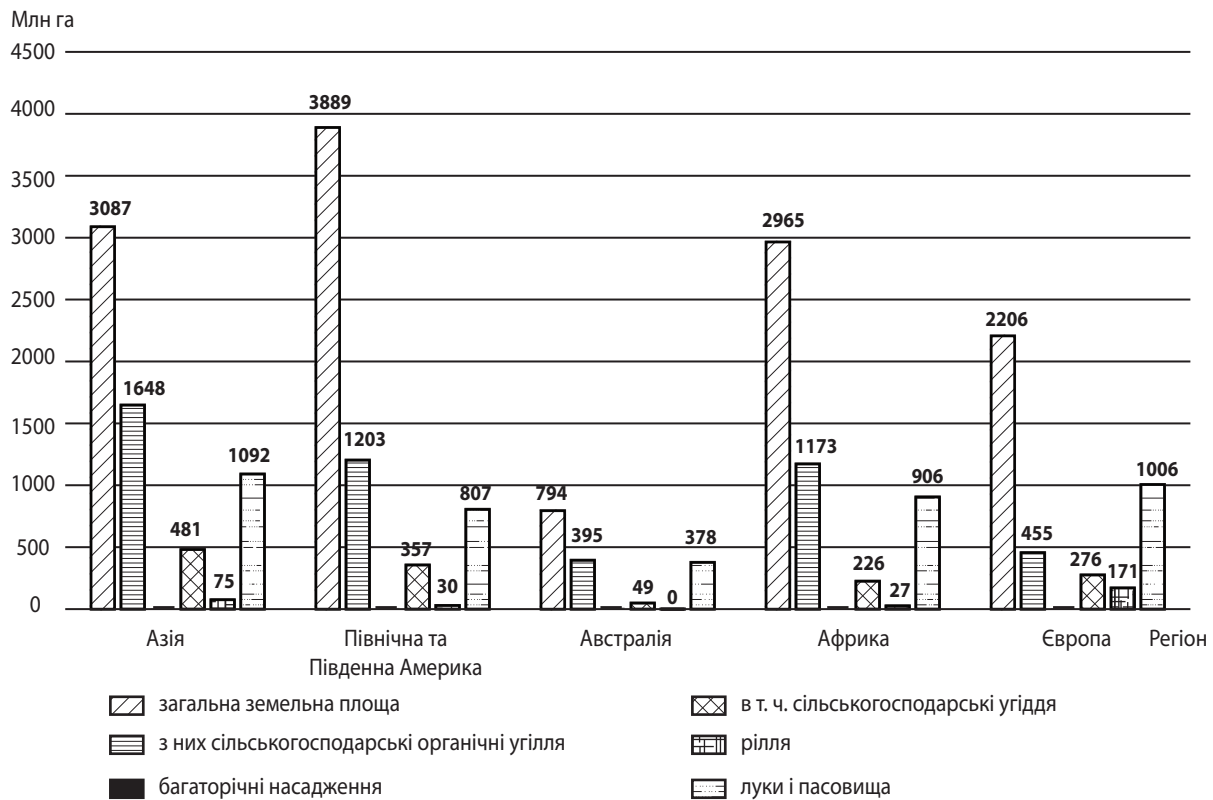

Рис. 2. Склад земельних ресурсів за регіонами світу

Джерело: побудовано за даними [15; 16].

Таблиця 4

Динаміка площ сільськогосподарських земель за регіонами світу, млн га

Вид угідь	Рік					2016 р. до 1990 р., %
	1990	2000	2005	2010	2016	
1	2	3	4	5	6	7
Азія						
Загальна земельна площа	3097,1	3094,2	3093,7	3093,5	3087,2	99,7
в т. ч. с.-г. угіддя	1660,4	1666,8	1640,4	1638,8	1648,2	99,3
рілля	481,3	485,4	483	473,2	481,2	100,0
Північна та Південна Америка						
Загальна земельна площа	3890,7	3890,7	3890,6	3887,8	3889,2	100,0
в т. ч. с.-г. угіддя	1188,4	1193,9	1193,7	1202,7	1203,3	101,3
рілля	359,1	363,7	357,7	357,4	356,8	99,4
Австралія						
Загальна земельна площа	796,5	794,5	794,5	794,5	794,1	99,7
в т. ч. с.-г. угіддя	474,9	473,7	472	436,1	395,3	83,2
рілля	49,7	49,1	50,2	48	49,4	99,4
Африка						
Загальна земельна площа	2972,1	2964,3	2964,2	2965,1	2964,6	99,7
в т. ч. с.-г. угіддя	1139,6	1135,6	1167,2	1176,1	1172,9	102,9
рілля	199,7	198,6	216,4	224,4	225,9	113,1

Закінчення табл. 4

1	2	3	4	5	6	7
Європа						
Загальна земельна площа	2209,4	2208	2208	2207,3	2206,2	99,9
в т. ч. с.-г. угіддя	469,9	468,5	462,5	464,1	455,4	96,9
рілля	287,5	287,5	278,5	277,9	276,2	96,1

Джерело: розраховано за даними [15; 16]

рактору. Проблемою землекористування досліджуваного регіону є надмірна хімізація виробництва: 10 із 30 млн га сільськогосподарських угідь потребують виведення з користування й реабілітації.

Регіони Північної та Південної Америки достатньо забезпечені земельними ресурсами, які завдяки своїм властивостям дозволяють вирощувати більшість сільськогосподарських культур. Загальний земельний фонд регіону становить 3889 млн га. Сільськогосподарські угіддя займають 1194 млн га, з яких рілля – 30 %.

Характерною тенденцією у 2005–2015 рр. є екологізація землекористування, понад 9,2 млн га сільськогосподарських угідь, що використовуються для органічного землеробства. Найбільші площі з них знаходяться у США (2,0 млн га) та Бразилії (1,8 млн га), вони постійно розширюються.

Завдяки сприятливому природному середовищу й ефективному використанню земельних ресурсів США повністю забезпечує власні продовольчі потреби і є найбільшим у світі експортером сільськогосподарської продукції. Для потреб аграрного сектора у країні використовується понад 190 млн га орних земель і 220 млн га пасовищ, близько 20 млн га земель зрошується. Головна перевага сільського господарства США – його висока продуктивність. За вартістю продукції, виробленої на одного зайнятого, з США можуть конкурувати лише Канада, Австралія та Нова Зеландія. Значна кількість земель використовується для енергетичних потреб – виробництва альтернативних видів палива.

Важливим гравцем на аграрному ринку світу є Австралія, яка має значні земельні ресурси, що ефективно використовуються. За розмірами оброблюваної поверхні на одного мешканця Австралія значно випереджає більшість

аграрних регіонів світу. Внутрішні потреби країни повністю задовольняються власним виробництвом. Австралія є лідером Кернської групи країн-виробників сільськогосподарської продукції (на частку країн цієї групи припадає 20 % світового експорту). Ефективність австралійського землекористування пояснюється тісною співпрацею уряду країни з національними асоціаціями виробників сільськогосподарської продукції. Держава ініціює наукові дослідження, консультативні й освітні послуги, організовує служби міжнародного маркетингу, регулює рівень цін, надає фінансову підтримку фермерам у періоди засух і повеней, стимулює розвиток екологічно безпечних систем землеробства.

Суттєві особливості землекористування має Африканський континент, де зосереджені значні ґрунтові та рослинні ресурси. Водночас наявні сільськогосподарські землі використовуються вкрай неефективно. З низки об'єктивних та суб'єктивних причин у багатьох країнах Африки спостерігається продовольча криза. Аналізуючи використання земельних ресурсів Африки у 1990–2015 рр., необхідно зазначити їх значне виснаження, що є результатом примітивного ведення сільськогосподарського виробництва при швидкому рості населення, запровадження монокультури, розорювання нових малопродуктивних земель, перевантаження у структурі угідь пасовищ. Екстенсивні методи ведення землеробства прискорюють деградацію ґрунтів і їх виснаження.

Деградація сільськогосподарських земель спричиняється і перетворенням їх в антропогенні ландшафти. Значені процеси суттєво зменшують площі резервних для освоєння земель у світі (табл. 5).

Загальною тенденцією для усіх досліджених регіонів (Азії, Європи, Північної та Південної Америки, Африки та

Таблиця 5

Резервні площі сільськогосподарських земель, придатних для освоєння у світі

Регіон	Орнопіддатні землі, млн га	Освоєні в землеробстві, млн га	Ступінь освоєності, %	Резерви для освоєння, млн га	Частка у світовому резерві, %
Європа	160	140	88	20	2
Азія	600	460	77	140	14
Африка	430	185	43	245	25
Північна Америка	380	275	72	105	11
Південна Америка	410	140	34	270	27
Австралія	130	50	38	80	8
Увесь світ	2470	1480	60	990	100

Джерело: розраховано за даними [15; 16]

Австралії) є процес деградації сільськогосподарських земель. Так, внаслідок ерозії, із обороту щорічно виводиться 6–7 млн га, а через заболочування і засолення – ще 1,5 млн га. Серйозну загрозу земельному фондові у країнах Африки та Азії становить опустелювання раніше оброблюваних земель.

Висновки. Результати проведених досліджень дозволяють констатувати, що в умовах глобалізації економіки ризики у землекористуванні почали проявлятися у всіх регіонах світу з новою силою. Низька ефективність застосування традиційних антикризових заходів і механізмів прийняття рішень щодо оптимізації землекористування свідчать про їх невідповідність новим реаліям. Глобальні ризики, особливо в аграрній сфері, не піддаються прогнозуванню та потребують значних затрат на мінімізацію їх негативного впливу.

При екстенсифікації господарської діяльності значні масиви земель знаходяться під загрозою поступового зниження свого виробничого потенціалу із причини надмірного демографічного навантаження і нестійкості методів ведення сільського господарства.

До фізичних обмежень доступності земельних ресурсів у окремих країнах додаються і зовнішні чинники: зміна клімату, конкуренція з іншими галузями та соціально-економічні зміни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заяць В. М. Розвиток ринку сільськогосподарських земель : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 390 с.
2. Звіт про наявність земель та розподіл їх за власниками землі, землекористувачами, угіддями та видами економічної діяльності на 01.01.2015 р. / Державна служба статистики України. Київ, 2015. 12 с.
3. Звіт ФАО «The State of Food Insecurity in the World». URL: <http://www.fao.org/docrep/014/i2330e/i2330>
4. Земельна реформа в Україні в контексті розвитку аграрної економіки та розвитку сільських територій : інформ.-просвітн. вид. / Ін-т розвитку аграр. ринків. Київ, 2013. 22 с.
5. Земельна реформа на регіональному рівні (на прикладі Київської області за 1991–2011 рр.) / Й. М. Дорош, С. О. Осипчук, М. П. Стецюк, О. С. Дорош. Київ : ВІПОЛ, 2011. 182 с.
6. Земельна реформа: заходи, що мають передувати її завершенню / Я. М. Гадзало та ін. *Вісник аграрної науки*. 2015. № 9. С. 5–11.
7. Зінчук Т. О., Данкевич В. Є. Європейський досвід формування ринку сільськогосподарських земель. *Економіка АПК*. 2016. № 12. С. 84–92.
8. Національна доповідь щодо завершення земельної реформи / [Я. М. Гадзало, С. О. Балюк та ін.] ; за ред. Л. Я. Новаковського. Київ : Аграрна наука, 2015. 48 с.
9. Результати опитування щодо моделей обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні / авт. кол. Ю. О. Лупенко, О. В. Ходаківська, О. М. Шпичак та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 52 с.
10. Розвиток земельних відносин в аграрній сфері : монографія / за ред. Ю. О. Лупенка, О. В. Ходаківської. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 430 с.
11. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. М. : Наука, 1962. 684 с.

12. Cheshire P. C. Land market regulation: market versus policy failures. *Journal of Property Research*. 2013. Vol. 30 (3). P. 170–188.

13. Dankevych V., Dankevych Y., Pyvovar P. Clustering of the international agricultural trade between Ukraine and the EU. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2018. Vol. 40. No. 3. P. 307–319.

14. Dankevych Y., Dankevych V., Chaikin O. Ukraine agricultural land market formation preconditions. *Acta Univ. Agric. Silvic. Mendelianae Brun.* 2017. No. 65. P. 259–271.

15. European statistics. Eurostat : database // European Comission. Brussels, 2015. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

16. FAOSTAT. URL: <http://faostat.fao.org/site>

17. Fedets I. Demand and Supply for Agricultural Land / Institute for Economic Research and Policy Consulting, Land Reform Barometer. 2012. № 5. URL: http://www.ier.com.ua/ua/land_reform_barometer/project_publications

18. Institutional Transformation of Ukraine's Agricultural Sector / T. Zinchuk, N. Kutsmsus, V. Dankevych [et al.]. *Review of Economic Perspectives*. 2017. Vol. 17, iss. 1. P. 57–80.

19. Sagoff M. Environmental Economics and the Conflation of Value and Benefit. *Environmental Science & Technology*. 2000. No. 34:8. P. 1426–1432.

20. Statistical Yearbook «Land Governance Monitoring in Ukraine: 2016–2017». URL: <http://www.kse.org.ua/en/research-policy/land/governance-monitoring/yearbook-2016-2017/>

21. Wenbing T., Xuemei L. Guidance of the coordination theory of man-land relationship to land exploitation and utilization // *Industrial Economics System and Industrial Security Engineering (IEIS'2017)*, 2017 4th International Conference on. IEEE, 2017. P. 1–5.

REFERENCES

Cheshire, P. C. "Land market regulation: market versus policy failures". *Journal of Property Research*, vol. 30 (3) (2013): 170-188.

Dankevych, V., Dankevych, Y., and Pyvovar, P. "Clustering of the international agricultural trade between Ukraine and the EU". *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 40, no. 3 (2018): 307-319.

Dankevych, Y., Dankevych, V., and Chaikin, O. "Ukraine agricultural land market formation preconditions". *Acta Univ. Agric. Silvic. Mendelianae Brun.*, no. 65 (2017): 259-271.

Dorosh, Y. M. et al. *Zemelna reforma na rehionalnomu rivni (na prykladi Kyivskoi oblasti za 1991-2011 rr.)* [Land reform at the regional level (for example, the Kiev region for 1991-2011)]. Kyiv: VIPOL, 2011.

"European statistics. Eurostat : database". European Comission. Brussels, 2015. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> FAOSTAT. <http://faostat.fao.org/site>

Fedets, I. "Demand and Supply for Agricultural Land". Institute for Economic Research and Policy Consulting, Land Reform Barometer. 2012. http://www.ier.com.ua/ua/land_reform_barometer/project_publications

Hadzalo, Ya. M. et al. "Zemelna reforma: zakhody, shcho maiut pereduvat yii zavershenniu" [Land reform: measures that must precede its completion]. *Visnyk ahrarnoi nauky*, no. 9 (2015): 5-11.

Hadzalo, Ya. M. et al. *Natsionalna dopovid shchodo zavershennia zemelnoi reformy* [National report on completion of land reform]. Kyiv: Ahrarna nauka, 2015.

Lupenko, Yu. O. et al. *Rezultaty opytuvannia shchodo modelei obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini* [Survey

results on agricultural land use patterns in Ukraine]. Kyiv: NNTs «IAE», 2018. *Rozvytok zemelnykh vidnosyn v ahrarnii sferi* [Development of land relations in the agrarian sector]. Kyiv: NNTs «IAE», 2016.

Sagoff, M. "Environmental Economics and the Conflation of Value and Benefit". *Environmental Science & Technology*, no. 34:8 (2000): 1426-1432.

Smit, A. *Issledovaniye o prirode i prichinakh bogatstva narodov* [Research on the nature and causes of the wealth of nations]. Moscow: Nauka, 1962.

Statistical Yearbook «Land Governance Monitoring in Ukraine: 2016-2017». <http://www.kse.org.ua/en/research-policy/land/governance-monitoring/yearbook-2016-2017/TAN>, Wenbing, and LI, Xuemei. "Guidance of the coordination theory of man-land relationship to land exploitation and utilization". *Industrial Economics System and Industrial Security Engineering (IE-IS'2017)*, 2017 4th International Conference on. IEEE, 2017. 1-5.

"Zvit FAO «The State of Food Insecurity in the World»" [FAO report The State of Food Insecurity in the World]. <http://www.fao.org/docrep/014/i2330e/i2330>

Zaiats, V. M. *Rozvytok rynku silskohospodarskykh zemel* [Development of agricultural land market]. Kyiv: NNTs IAE, 2011.

Zemelna reforma v Ukraini v konteksti rozvytku ahrarnoi ekonomiky ta rozvytku silskykh terytorii [Land reform in Ukraine in the context of the development of the agrarian economy and the development of rural areas]. Kyiv, 2013.

Zinchuk, T. et al. "Institutional Transformation of Ukraine's Agricultural Sector". *Review of Economic Perspectives*, vol. 17, no. 1 (2017): 57-80.

Zinchuk, T. O., and Dankevych, V. Ye. "Yevropeyskyi dosvid formuvannia rynku silskohospodarskykh zemel" [European experience in the formation of the agricultural land market]. *Ekonomika APK*, no. 12 (2016): 84-92.

Zvit pro naiavnist zemel ta rozpodil yikh za vlasnykamy zemli, zemlekorystuvachamy, uhiddiamy ta vydamy ekonomichnoi diialnosti na 01.01.2015 r. [Report on the availability of land and their distribution by land owners, land users, lands and types of economic activity as of 01.01.2015]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2015.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2019 р.